

مقایسه تطبیقی منظر آیینی جشن نوروز در کشور ایران و ترکمنستان

حسین اسمعیلی سنگری^۱: استادیار گروه بنا، پژوهشکده ابنیه و بافت های تاریخی، پژوهشگاه میراث فرهنگی کشور، تهران، ایران

F_esmaeli_s@yahoo.com

یاسمن سادات مستطاب^{۲*}: دانشجوی دکترا، گروه معماری منظر، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران

*y.mostatab@gmail.com

چکیده

طبیعت، مادر همیشگی جان و روح آدمی، بستر هستی بخش جاودانه‌ای است که همواره مغتنم بوده است. انسان در طول اعصار گوناگون پیوسته به دامان طبیعت تمسک جسته، به کوه‌ها پناه برده، آب را تقدیس کرده، آتش را پرستیده و خاک را مبارک دانسته است و برای هر یک داستان‌هایی سروده و بزم‌ها و رزم‌هایی بپا کرده است؛ که همگی در گذر زمان، سبب پدید آمدن آیین‌ها برای جوامع بشری گشته است. تعامل انسان امروز با محیط پیرامونش، با برگزاری آیین‌ها پیوندی ناگسستنی داشته و توانسته است تا عقاید و ذهنیات خود را با فعالیت‌های جمعی به منصف ظهور برساند. «جشن نوروز»، یکی از کهن ترین اعیاد ایران زمین، هر ساله به هنگام رسیدن فصل بهار نزد ایرانیان جشن گرفته می‌شود و با معانی متعالی خود روح آدمی را طراوت می‌بخشد. برگزاری جشن نوروز با آیین‌ها و تمهیدات خاصی همراه است که در عصر امروز، جلوه‌ای متفاوت از منظر آیینی را در محیط به نمایش می‌گذارد. پژوهش حاضر به روش توصیفی-تحلیلی و با رویکرد مقایسه‌ای، ضمن معرفی جشن نوروز و آیین‌هایی که با خود به همراه دارد، به بررسی شباهت‌ها و تفاوت‌های برگزاری این آیین‌ها در کشور ایران و ترکمنستان به عنوان نمادی مشترک، از نگرش معماری منظر پرداخته و منظر آیینی حاصل از این جشن را در این دو اقلیم تحلیل نموده است. نتایج حاکی از این هستند، که برگزاری جشن نوروز در این دو سرزمین بر بایستگی و شیوه تعامل انسان با محیط طبیعی و مصنوع خویش اثر می‌گذارد؛ و سبب تقویت ارتباط و هماهنگی وی با آنها می‌گردد؛ که در پی آن، موجب ظهور مناظر آیینی متنوع و منحصر به فردی، در فضای شهری و محیط‌های طبیعی می‌گردد. رصد نمودن قابلیت‌ها و کنش‌های موجود در برگزاری آیین‌های جشن نوروز؛ فرصت‌های ارزشمندی در جهت بهره‌وری از معماری منظر به عنوان راه حلی انسان محور؛ در زمینه ساماندهی جمعی، مناظر آیینی و گسترش افق‌های جذاب در آدای این جشن در دو کشور پیش رو می‌گذارند.

واژه‌های کلیدی: منظر آیینی، ایران، جشن نوروز، ترکمنستان، مقایسه تطبیقی

مقدمه

طبیعت، به عنوان بستری برای رفع نیازهای طبیعی، سبب پدیدار شدن تعاملی مداوم میان انسان با محیط پیرامون خود گشته و از همین سو همواره مورد تکریم و احترام آدمی واقع گردیده است. این تعامل میان انسان با محیط طبیعی و سایرین، موجب به وجود آمدن تمدن ها و در پی آن مفهومی به نام «فرهنگ» به عنوان عاملی هویت بخش برای تمدن ها گشت؛ و آیین‌ها به عنوان بخشی از این هویت جمعی، که برخاسته از اعتقادات و باورهای یک تمدن و جامعه هستند، از ظهور فرهنگ و تعاملات جمعی، برای استمرار و تداوم خود در گذر زمان بهره‌مند گشتند (خرم‌روبی و همکاران ۱۳۹۸، ۵۲).

کشور ایران و مردمان آن همواره در طول تاریخ به تقدس و ادای احترام به طبیعت و عناصر نهفته در آن تأکید ورزیدند و در نیایش عناصر طبیعی زیستگاه خود، نمادها و اسطوره‌های بسیاری خلق کردند و از این رو میزبان جشن‌ها و اعیادی بوده‌اند که ترجمان عملی این باورها در قالب اجرای مراسم و آداب و رسوم و فعالیت‌های گروهی می‌باشند. این کنش جمعی انسان‌ها با محیط به سبب رفع نیازهای معنوی و بازتاب عقاید ذهنی و اساطیری سبب پیدایش مناظر آیینی گشته و بر ساختار شهرها اثر گذار است. «جشن نوروز»، به عنوان نمادی از آغاز حیات هستی و طراوت روح انسان، مراسم استقبال از فرارسیدن سال جدید می‌باشد که از دیرباز تا کنون در بستر فرهنگ و تمدن نمادین ایرانی، تداوم یافته و از مجموعه یادمان‌ها و سنت‌هایی غنی از مفاهیم انسانی برخوردار است و به لطف استمرار، استعاره و خاصیت جمعی خود، ملزومات یک آیین را به تمامی داراست.

سازمان جهانی یونسکو، این عید باستانی را در سال ۱۳۸۸ به ثبت جهانی رسانید، و روز ۲۱ مارس را رسماً به عنوان روز جهانی نوروز اعلام نموده و در وصف آن این گونه می‌نویسد: «آغاز سال جدید در کشورهای افغانستان، آذربایجان، هند، ایران، عراق، قزاقستان، قرقیزستان، پاکستان، تاجیکستان، ترکیه، ترکمنستان و ازبکستان هر ساله در ۲۱ مارس رقم می‌خورد. این روز را نوروز یا نوروز یا نیروز یا نوروز می‌نامند، که به معنای روزی جدید است که در آن انواع آیین‌ها و مراسم‌ها و دیگر رویدادهای فرهنگی به مدت حدوداً دو هفته برگزار می‌گردد».

کشور ترکمنستان، که دیر زمانی بخشی از خاک سرزمین ایران بوده و امروزه کشوری مستقل است، به واسطه شناسنامه تاریخی مشترک و پیوند دیرین با کشور ایران، وارث برخی از آداب و رسوم و مراسم‌هایی نظیر جشن نوروز می‌باشد. جشن نوروز و برپایی تشریفات آن، در عصر امروز نزد مردمان ایران و ترکمنستان از اهمیت بالایی برخوردار است و به عنوان نمادی مشترک در این دو اقلیم، مناظر آیینی گوناگونی را به هنگام استقبال از قدم‌های بهار شکل می‌دهد که سیمای فرهنگی این سرزمین‌ها را متمایز می‌گرداند (سازمند، ۱۳۹۳، ۵۶).

بنابراین بررسی خاصیت اثر گذاری آیین‌های جشن نوروز به سبب ویژگی‌های محیطی نهفته در آن، از دید معماری منظر و نیز واکاوی آنها امری ضروری است، که به شناخت هرچه بیشتر مناظر آیینی جمعی و فردی، و یافتن شباهت‌ها و تفاوت‌های موجود میان آنها و همچنین تشخیص زمینه‌ها و ظرفیت‌های منظر نوروزی در این دو سرزمین کمک شایانی می‌کند. بدین ترتیب با نظر به موارد فوق‌الذکر، پژوهش حاضر به بررسی آیین‌های نوروزی و تحلیل آنها از دید منظرین می‌پردازد.

سوال پژوهش

پژوهش حاضر به دنبال پاسخ به این سوالات است که: سنت‌ها و رسوم برگزاری آیین‌های نوروزی در کشورهای ایران و ترکمنستان چه شباهت‌ها و تفاوت‌هایی دارند؟ برپایی آیین‌های نمادین نوروزی چگونه باعث پدید آمدن و بازنمایی مناظر آیینی در این دو کشور می‌شود؟

روش پژوهش

این مقاله به روش توصیفی-تحلیلی به رشته تحریر در آمده و سعی دارد با مقایسه تطبیقی با استفاده از گردآوری اطلاعات به روش کتابخانه‌ای و نیز بهره گرفتن از کتب، مقالات و مستندات ضمن مطرح نمودن نظریات مرتبط با پیشینه و ماهیت جشن نوروز، و معرفی و بررسی آیین‌های آن، به تحلیل مناظر آیینی نوروز بپردازد و تفاوت‌ها و شباهت‌های آداب و رسوم برگزاری این جشن در دو کشور ایران و ترکمنستان را تبیین و ملحوظ نماید. در این راستا، ابتدا با مطالعه منابع موجود مجموعه‌ای از آیین‌های شاخص جشن نوروز گزینش و سپس شیوه برگزاری آنها در هر دو کشور مورد بررسی و مقایسه قرار گرفت و یافته‌ها در قالب جدولی سامان یافته ارائه گردید.

پیشینه پژوهش

تاکنون پژوهش‌های علمی صورت گرفته در راستای واکاوی جشن نوروز، عمدتاً از دیدگاه تاریخی، مردم شناسی و فرهنگی و ژئوپولیتیکی بوده است بنابراین کمبود مقالاتی با رویکرد مقایسه تطبیقی و تحلیل منظرین جشن نوروز به صورت موردی، نگارندگان را بر آن داشت تا به موضوع مذکور بپردازد. پیشینه پژوهش حاضر به شرح زیر تشریح می‌گردد:

- قندهاری (۱۳۸۹)، در مقاله ای با عنوان *نوروز از آغاز تا امروز* به بررسی جشن نوروز از نظر اساطیری، تاریخی و فرهنگی پرداخته و به معرفی آیین‌های آن در میان اقوام ایرانی می‌پردازد.
- قاسمی و ناظری (۱۳۹۱) در مقاله ای با عنوان *فرهنگ ایرانی در عصر جهانی شدن (مورد مطالعه فرهنگ نوروز)* بر جنبه بین المللی نوروز تمرکز کرده و به بررسی ویژگی‌های آیین نوروز به صورت جهانی می‌پردازد و آن‌ها را با ویژگی‌های جهانی شدن یک فرهنگ تطبیق می‌دهد.
- صالحی امیری و صمیمی (۱۳۸۶) در مقاله ای با عنوان *آیین های نوروزی و همبستگی ملی* به بررسی اسطوره‌ای و تاریخی جشن باستانی نوروز پرداخته و باور هایی که در تمدن های مختلف نسبت به آن وجود دارند را بررسی کرده و به آن به عنوان عاملی برای همبستگی اجتماعی و فرهنگی نگاه می‌کنند.
- سازمند (۱۳۹۳) در مقاله خود با عنوان *بازنمایی های هویتی و آیینی نوروز در کشورهای حوزه تمدنی ایران* به مقایسه و بررسی شیوه برگزاری آیین‌های نوروز در کشورهای حوزه تمدنی ایران پرداخته و آیین‌های نوروز را به صورت آیین‌های پیش از نوروز، در زمان نوروز و پس از نوروز دسته بندی می‌کند.
- امین مقدسی و چاکلی (۱۳۸۵) در مقاله ای با عنوان *عوامل پایداری نوروز در عصر اسلامی و بازتاب آن در شعر عربی در دوره عباسی* به چگونگی تداوم جشن نوروز در دوران اسلامی پرداخته و بازتاب برخی از سنن و آداب رسوم این جشن را در برخی از اشعار به جا مانده در دوره عباسی بررسی نمودند.

- امیراحمدیان (۱۳۹۴) در مقاله خود با عنوان *نوروز در ترکمنستان*، به تشریح آداب و رسوم برگزاری جشن نوروز در کشور ترکمنستان می‌پردازد.
- امیرمهری (۱۳۸۵) در مقاله ای با عنوان *آن سوی مرزها نوروز فراتر از یک جشن ملی* به برگزاری آیین‌های عید نوروز و بررسی آداب و رسوم آن در ملل مختلف به شکلی خلاصه پرداخته است.
- طباطبایی (۱۳۸۹) در مقاله ای با عنوان *ارتباط نوروز با ادیان توحیدی، هویت ایرانی و بهداشت روانی* به آیین‌های فردی و جمعی نوروز به عنوان عنصری برای تقویت اعتماد به نفس، سلامت روان و تشکیل هویت ملی نگاه کرده و روایاتی از جشن نوروز را به نقل از برخی شخصیت‌های برجسته اسلامی مورد بررسی قرار داده است.
- غلامحسین زاده (۱۳۸۲) در مقاله ای با عنوان *سنت نوروز: نوروز در ترکمنستان* به احیا شدن جشن نوروز در این کشور، و شیوه برگزاری آیین‌های آن در کشور ترکمنستان پرداخته است.
- تبریزی شهری (۱۴۰۰)، در مقاله خود با عنوان *پیشینه نوروز در ایران باستان*، به معرفی موقعیت زمانی نوروز و بررسی شیوه برگزاری آن در سه دوره تاریخی هخامنشیان، اشکانیان و ساسانیان می‌پردازد.
- بقایی (۱۳۸۵) در مقاله خود با عنوان *گردونه نوروز در گذر زمان* به تعریف مفهوم سنت و بررسی آیین‌های نوروز در فرهنگ‌های مختلف از جمله ترکمنستان و شیوه برگزاری این آیین‌ها پرداخته است.
- روح الامینی (۱۳۷۶) در کتاب خود با عنوان *آیین‌ها و جشن‌های کهن در ایران امروز*، به بررسی ماهیت و نظریات مربوط به آیین‌های نوروزی و وضعیت برگزاری آن‌ها در عصر حاضر در ایران پرداخته است.
- بلوکباشی (۱۳۸۰) نیز در کتاب خود با عنوان *نوروز جشن نوزایی آفرینش*، در باب پیشینه جشن نوروز و ماهیت آیین‌های آن سخن گفته است.
- تمیم‌داری و نوتاش (۱۳۹۸) در کتاب خود با عنوان *آیین‌ها و مراسم آیینی ایران و جهان* به بررسی ادیان و آداب رسوم کشورها، از جمله آیین‌ها و جشن‌های ایران مانند نوروز پرداخته است.
- حیدری (۱۳۹۶) در کتاب خود به نام *شناخت روحيات ملل* به آیین‌ها، رسم‌ها، اعتقادات و جشن‌های رایج در اقصی نقاط جهان پرداخته و به برگزاری جشن نوروز در فرهنگ‌های مختلف نیز اشاره می‌کند.

چهار چوب نظری

منظر

در کلیت، منظر به مفهوم تعامل انسان با فضا و محیط پیرامون خود در طول زمان است و بر دو عنصر اصلی «عینیت» و «ذهنیت» تکیه دارد به این مفهوم که محیط، به هنگام مواجهه انسان و قرار گرفتن در معرض تعامل وی دارای نقشی وجودی و کالبدی است که انسان در آن حضور پیدا می‌کند پس عینیت داشته و توسط حواس انسان قابل رصد و درک شدن است، و از سوی دیگر، تعاملاتی که انسان با محیط انجام می‌دهد به سبب تلاش او برای ادراک محیط و شکل‌گیری ذهنیتی از آن می‌باشد که در طول زمان در یاد آدمی نقش می‌بندد و موجب خاطره سازی او از آن محیط می‌شود و سرانجام تصویر ذهنی انسان را شکل می‌دهد؛ نهایتاً در نتیجه این دو، منظر به عنوان پدیده‌ای پویا تشکیل می‌شود که هم به سبب وجود کالبدی خود عینیت دارد و انسان را در بر می‌گیرد و هم از طرفی بیانگر ادراک و تفسیر ذهنی انسان از آن محیط است که در طول زمان و در طی تعاملات وی شکل گرفته است (ماهان و منصور، ۱۳۹۶، ۳۴).

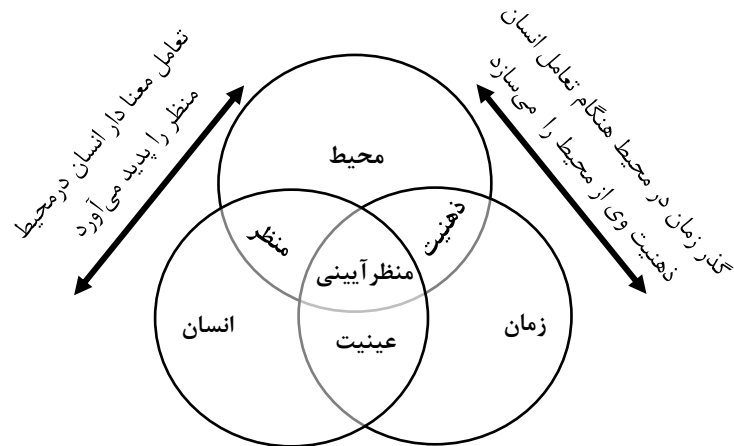
آیین

انسان‌ها همواره از گذشته‌های دور برای توجیه ذهنیت خود از چگونگی پدیده‌های طبیعی و درک آنها، طبیعت را تقدس بخشیده و عناصر طبیعی همچون آب، گیاه، کوه و... را مقدس می‌پنداشتند و برای باورپذیری این ذهنیات خود، دست به خلق اسطوره‌ها می‌زدند. این اسطوره‌ها در باورها و اعتقادات انسان در طول تاریخ ریشه کرده و بر باورها و درک وی نسبت به جهان پیرامون و خویشتر اثر می‌گذارند. آیین‌ها برخاسته از همین اعتقادات و باورهای مشترک انسان در طول تاریخ هستند و به جهت حقیقت بخشیدن به این باورها، به عنوان شیوه‌ای برای بازتاب عینی این تفکرات اسطوره‌ای و مذهبی در دنیای واقعی ایجاد شدند. بنابراین پدید آمدن آیین‌ها حاصل تلاش انسان برای سهولت درک جهان پیرامون و پدیده‌های آن می‌باشد (ابرقویی فرد، ۱۳۹۹، ۴۵).

آیین‌ها مجموعه‌ای پیچیده از کنش‌های اجتماعی، فرهنگی و دینی هستند که به جهت تداوم یافتن باورهای مذهبی در قالب سنت‌ها و برگزاری مراسم‌ها جلوه پیدا می‌کنند. آداب و رفتار، حرکات موزون، موسیقی، لباس و پوشش، اصول و قواعد، تنقلات، و انواع خوراکی‌ها و نوشیدنی‌ها به همراه دعاها و ذکرها از خصلت‌های اجتناب‌ناپذیر آیین‌ها هستند (خرم‌روبی و ماهان، ۱۴۰۰، ۱۵). در واقع آیین‌ها را می‌توان حرکات نمادین و نمایشی انسان‌های یک جامعه در یک محیط، به جهت به ظهور رسانیدن عقاید و اندیشه‌ها و نیز رفع نیازهای مذهبی دانست که دارای سه ویژگی تکرار شدن در زمان و مکانی مشخص؛ ماهیت نمادین و استعاری، و همچنین اجتماعی بودن می‌باشند و با جنبه تاریخی، معنوی و خاطره سازی خود، فضاهای عاری از معنا را هویت می‌بخشند (خرم‌روبی و همکاران، ۱۳۹۹، ۵۵).

منظر آیینی

منظر آیینی پدیده‌ای است که در حضور آیین‌ها معنی پیدا می‌کند؛ چرا که آیین زیرمجموعه‌ای از فرهنگ است و درست مانند فرهنگ که بازتاب آداب و رسوم، اعتقادات، مراسم‌ها و مذهب مردم یک جامعه است، منظر آیینی نیز به عنوان عکس العمل یک جامعه نسبت به نیازهای معنوی و اجتماعی، متناسب با فرهنگ و اعتقادات هر منطقه تشکیل می‌شود و در زمان و محیط مختص خود نمود پیدا می‌کند. این نمود گاهی به شکل نماد پردازی و گاهی به صورت آداب و اصول در زندگی مردم جلوه می‌کند و به سبب استمرار و تکرار در طول زمان از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شود (شکل ۱). مراسم نوروز از جمله مراسم‌هایی است که در بستر طبیعت شکل گرفته و ریشه در احترام به طبیعت دارد (منصور، ۱۳۹۲، ۵ و خرم‌روبی و همکاران، ۱۳۹۸، ۵۷).

انسان در طول زمان برای درک محیط و عینیت بخشیدن به اعتقادات خود از محیط اسطوره پردازی می کند و آیین ها را تشکیل می دهد

شکل ۱- مدل مفهومی ارتباط مؤلفه های انسان، محیط و زمان در پدید آمدن منظر آیینی (ماخذ: نگارندگان، ۱۴۰۱)

دیدگاه هایی پیرامون منشا و پیشینه جشن نوروز

نوروز از نظر لغوی، دارای دو جزء، و به معنای روز جدید می باشد. در بیان پارسی میانه آن را «نوک روج» یا «نوک روز» می خوانند و بر طبق نظر ابوریحان بیرونی، این روز، به این خاطر نوروز یا روز نو نامیده شده که نخستین روز فروردین ماه و پیشانی سال نو بر شمرده می شود. نوروز دیرینه ترین جشن و مراسم ایرانیان تا کنون به شمار می رود و پیشینه تاریخی آن را می توان در زمانی پیش از هخامنشیان و مادها جست و جو کرد (تبریزی شهری، ۱۴۰۰، ۲). این جشن باستانی در طول ادوار مختلف تحت تاثیر تحولات گوناگون جنبه های سیاسی، آیینی و مذهبی متعددی به خود گرفته است. در خصوص پیدایش و منشا ظهور جشن نوروز سه نوع دیدگاه اساطیری، تاریخی و مذهبی موجود است که هر کدام روایت مختلفی از پدیدار شدن این عید را حکایت می کنند.

یکی از این دیدگاه ها، متعلق به دکتر مهرداد بهار است و بنابر نظر ایشان (۱۳۷۶، ۲۳۰-۲۲۱)، عید نوروز در میان بومیان سرزمین ایران و بیش از دو هزار سال پیش از ورود آریایی ها نیز موجود بوده است و در واقع آغاز سال نو مربوط به جشن برکت بخشی و باززایی و آغاز حیات در زمین بوده که در ابتدای فصل بهار جشن گرفته می شد و با جشن سال نوی بابلیان که با همین خصوصیات در هزاره سوم پیش از میلاد برپا می شده بی ارتباط نیست؛ چرا که از سه هزار سال پیش در سرزمین ایران دو عید مرسوم بوده که یکی، عید آفرینش در فصل پاییز و دیگری عید باززایی و برکت بخشی در فصل بهار بوده است که عید برکت بخشی را به افسانه ازدواج مقدس خدای شهید شونده^۱ یعنی دُموزی^۲ (شکل ۲)، که تولد وی را در فرا رسیدن بهار جشن می گرفتند، مربوط می دانستند و نهایتاً در گذرای زمان، این دو عید به یک عید بدل گشت و در ابتدای فصل بهار جشن گرفته می شد.

دیگر دیدگاه کهن و اساطیری پیرامون بنیان جشن نوروز، اسطوره و داستان پادشاه جمشید است و حتی امروز نیز این جشن به نام «نوروز جمشیدی» معروف است. در ادبیات و رسوم کهن فارسی جشن نوروز را مانند سایر آیین ها و رسوم به نخستین پادشاهان و فرمانروایان محبوب نسبت می دهند. از این سو، جشن نوروز را به زمان پیشدادیان و به جمشید یا جم، پادشاه پیشدادی منسوب می دارند. شاعران و نویسندگان قرن چهارم و پنجم هجری همچون فردوسی، منوچهری، عنصری، بیرونی، طبری، مسعودی، مسکویه، گردیزی و... برگزاری جشن نوروز را از زمان پادشاهی جمشید می دانند (روح الامینی، ۱۳۷۶، ۳۷ و قندهاری، ۱۳۸۹، ۱۵۶). بر اساس این اسطوره، برپایی جشن نوروز به مناسبت پیروزی جمشید بر دیو ها و سپس بر تخت نشستن وی و برقراری داد و عدالت میان مردم و پایه گذاری تمدن بوده است و در منابع هندی، اوستایی و پهلوی از جم بسیار سخن به میان آمده است.

نقطه نظر دیگری که در باب مبدا نوروز وجود دارد، برآمده از باورهای مذهبی زرتشتیان و مزدا پرستان ایران است. بر طبق نظر عمر بن خیام نگارنده نوروزنامه و ابوریحان بیرونی، منشا نوروز بر این اعتقاد ایرانیان باستان استوار است که زمین و آسمان و هر آنچه در این دو وجود دارد مدت ها بی حرکت بودند تا اینکه سر انجام به فرمان اهورا مزدا به حرکت درآمدند؛ و در این هنگام، خورشید که از صبح اولین روز فروردین ماه یا روز هُرمزد، از اولین نقطه برج حمل یا برج بَره حرکت خود را شروع کرد؛ سال بعد، از رسیدن به آن نقطه و درجه باز ماند و بدین ترتیب ناچاراً آغاز سال عقب افتاد و پس از آن هر ساله درجات برجها (حرکت ظاهری سالانه خورشید به دور زمین) افت کنان عقب می افتاد تا در طی یک دوره ۱۴۶۰ ساله، مجدداً به همان روز و ساعت آغاز حرکت بازگشت و نخستین کسی که متوجه روز این بازگشت یعنی نوروز حقیقی شد، کیومرث^۳ بود که آن را به عنوان آغاز تاریخ تعیین کرد و مجدداً دور دوم این حرکت از صبح روز هرمزد از اولین درجه برج حمل و روز اول بهار آغاز شد (تبریزی شهری، ۱۴۰۰، ۲). زرتشتیان معتقدند که اهورامزدا عالم هستی را در شش گام و در طی ۳۶۵ روز گسترانید و شش جشن یا «گاهنبار»^۴ را به همین مناسبت در هر سال قرار داد. جشن نوروز یا فروردین آخرین جشن از این شش جشن است که به هنگام بهار و به مناسبت فرود قَرَوهر ها^۵ جشن گرفته می شود که امروز نیز میان زرتشتیان برپا می گردد (نجمی، ۱۳۹۲، ۱۸۸-۱۸۷).

شایان ذکر است که بنابر روایتی، ایام نوروز تا ده روز پس از آغاز فروردین ادامه پیدا می کرده و در این زمان جشن هایی برپا می شده که آن را به «نوروز کوچک» و «نوروز بزرگ» تقسیم می نموده است. نوروز کوچک را به پنج روز ابتدایی فروردین ماه می گفتند که در این ایام جشن نوروز جلوه ای عمومی داشته و دربار پادشاه، رو به همگان باز بوده و در این ایام پادشاه نیازهای مردم و لشکریان را بر طرف می کرده است و از ششم فروردین ماه، شاه با درباریان خود و به گونه ای ویژه جشن نوروز را برگزار می کرده است که آن را «نوروز بزرگ» یا «نوروز خاصه» می نامیدند (تبریزی شهری، ۱۴۰۰، ۴)؛ اما نوروز نزد ترکمن ها نیز از ایام دور شناخته

شده بود و آنها نیز به تاثیر از فرهنگ ایرانی، بر این باورند که هنگامی که جمشید به عنوان چهارمین پادشاه پیشدادی بر تخت نشست آن روز را نوروز نامیدند (حیدری ۱۳۹۷، ۱۲۴) در زبان ترکمنی، دُموزی را «توموس» یا تومیس و اینانا را به عنوان آنه، آناه، و امه می‌شناختند که همانند زبان سومری در دو معنی «خدا» و «مادر» به کار می‌رود. نوروز در اول تیرماه یعنی آغاز تابستان قرار داشت اما به تدریج تغییر پیدا نمود تا در زمان ملکشاه سلجوقی که از سلاطین ترکمن بود، تقویم ایرانی اصلاح گشت و نوروز به طور بنیادین به اول حمل بازگشت. پادشاه جلال الدین ملکشاه سلجوقی نابسامانی گاه‌شماری و متغیر بودن ماه‌های سال را سامان دهی نمود و در سال ۴۶۷ هجری قمری هشت نفر از اخترشناسان و ریاضی‌دانان بزرگ همچون عمر خیام را مامور کرد تا گاه‌شماری ایران را اصلاح کنند. این گروه نیز نوروز را برای همیشه در ابتدای بهار ثابت نگه داشتند و بدین ترتیب تقویم جلالی یا ملکی پدید آمد که نزدیک ترین گاه‌شمار به سال خورشیدی است و نوروز در آغاز بهار و فروردین ماه پایدار ماند (بلوکباشی، ۱۳۸۰، ۳۳-۳۲).

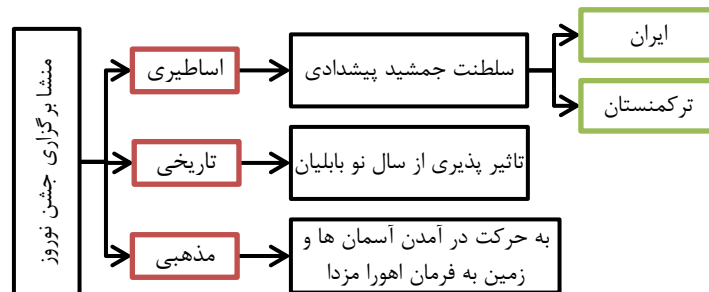

شکل ۳- بنای یادبود قربانیان زلزله ۱۹۴۸ واقع در موزه زلزله شهر عشق آباد در کشور ترکمنستان (ماخذ: newspaper.hamshahrionline.ir)

شکل ۲- نقش برجسته‌ای از ازدواج دُموزی (ایزدگیاهی در اسطوره سومری) با اینانا (الهه باروری) (ماخذ: Wikipedia.org)

ترکمن‌ها بر اسطوره‌های قدیمی معتقدند که در ادبیات فارسی کلاسیک نیز مشهود است. بر طبق این اسطوره و در کیهان شناسی قدما، زمین بر روی شاخ گاوی قرار گرفته بود و گاو در پشت ماهی، در دریای هستی شناور بود. هر سال هنگام نوروز گاو کره زمین را از شاخی به شاخ دیگر منتقل می‌کند تا خستگی سال گذشته را برطرف نماید به همین ترتیب در شهر عشق آباد میدانی وجود دارد که جلوه‌گر این افسانه قدیمی به روایت ترکمنی آن (شکل ۳) در عصر امروز است (نجان‌نوبری، ۱۳۹۷، ۳۲۲ و بهادر، ۲۰۰۸). مرور و توریق تاریخ نوروز، خاطر نشان می‌کند که طبیعت و پدیده‌های پیرامون آن، همواره در نزد انسان جایگاه ویژه‌ای داشته و رفته‌رفته سبب شکل‌گیری ذهنیاتی شده است که نسل به نسل و سینه به سینه چرخیده، انسان‌ها را گرد هم آورده و بنیان‌های شکل‌گیری مناظر آیینی را فراهم کرده است (شکل ۴).

شکل ۴- مدل مفهومی منشا نوروز در کشور ایران و ترکمنستان (ماخذ: نگارندگان، ۱۴۰۱)

جشن نوروز در ایران

نوروز در ایران امروز جشن برکت و حیات و از راه رسیدن سال جدید می‌باشد و در تقویم خورشیدی با اعتدال بهاری یا برابری طول شب و روز آغاز می‌گردد. این عید از مهم‌ترین اعیاد سالانه در ایران می‌باشد و مردم هر ساله با جشن گرفتن آن به استقبال از بهار می‌روند. در ایران، جشن نوروز تنها به یک روز ختم نمی‌شود و ضیافت تکریم بهاری تا سیزدهم فروردین ماه در میان مردم پابرجاست به همین خاطر، چهار روز نخست فروردین ماه به یمن رسیدن نوروز تعطیل اعلام می‌گردد و این تعطیلی برای مقاطع تحصیلی تا روز سیزدهم تداوم دارد. ایرانیان از هر قشر و مذهبی اوایل اسفند ماه، درست زمانی که سال کهنه آخرین نفس‌های خود را باز می‌دمد، خود را برای برگزاری مراسم سال نو آماده می‌کنند و تشریفات و مناسک این جشن را به تمامی به جا می‌آورند. در ایام نوروز شهرها با نمادهای نوروزی همچون عناصر سفره هفت‌سین و شخصیت‌های نمادین نوروز یعنی «عمونوروز»^۶ و «ننه‌سرما»^۷ مزین می‌شوند و این تزیینات تا آخرین روز تعطیلات نوروزی پایدار می‌مانند. همچنین در این هنگام، در برخی نقاط شهر دسته‌های نوروزی با عنوان کاروان شادی از اسفند ماه در خیابان‌ها به راه می‌افتند و در برخی از پارک‌ها و اماکن عمومی شهر مراسم‌ها و گردهمایی‌های نوروزی با عنوان «نوروز‌گاه» برگزار می‌شود. مراسم‌هایی که در نوروز‌گاه‌ها برپا می‌شوند عمدتاً شامل به نمایش گذاشتن و فروش صنایع دستی و فرهنگی اقوام مختلف ایران می‌شوند و همچنین با اجرای زنده موسیقی‌های محلی

و نواحی و نیز بازی‌ها و نمایش‌هایی برای کودکان و خانواده‌ها همراه هستند (شکل ۸-۵). برگزاری این عید مجموعه‌ای از آیین‌ها و رسوم گوناگون را دربر می‌گیرد که حتی تا پس از تحویل سال جدید نیز ادامه پیدا می‌کند و از ترتیب ویژه‌ای برخوردار هستند (میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی ایران). بنابر توالی این رسوم می‌توان آن‌ها را به آیین‌های پیشواز یا پیش از نوروز، روز نوروز یا تحویل سال، و پس از نوروز دسته‌بندی نمود. برگزاری این مناسک نوروزی، بسته به باورها و اعتقادات بومی متفاوت در هر منطقه، آداب گوناگونی را شامل می‌گردد؛ اما شماری از این تشریفات، فارغ از هویت و فرهنگ قومی و بومی، به عنوان نمادهای برجسته این عید در میان تمامی اقوام مردم ایران و نیز پاسداران آن در سراسر دنیا، متداول هستند. خانه تکانی، سمنوپزان، یاد کردن اموات، غسل و استحمام و بر تن کردن رخت نو، چیدمان سفره نوروزی هفت‌سین، پخت غذاهای نوروزی، بازی‌ها و ورزش‌های نوروزی، دید و بازدید خویشان و دوستان و سیزده‌بدر از جمله آیین‌های شاخص جشن نوروز در ایران هستند که در ادامه به تفصیل بررسی خواهند شد.

شکل ۶- تزیین شهر و برگزاری جشن نور در ایام نوروز در تهران (ماخذ: آژانس عکس تهران، ۱۴۰۱)

شکل ۵- برگزاری اجرای زنده موسیقی محلی در نوروزگاه بلوار کشاورز تهران (ماخذ: آژانس عکس تهران، ۱۳۹۷)

شکل ۸- بازی کودکان در نوروزگاه بلوار کشاورز تهران (ماخذ: آژانس عکس تهران، ۱۳۹۷)

شکل ۷- نوروزگاه در بلوار کشاورز تهران (ماخذ: آژانس عکس تهران، ۱۳۹۷)

جشن نوروز در ترکمنستان

بر طبق رسم قدیم و جدید رایج در کشور ترکمنستان از راه رسیدن سال جدید، دو بار در سال جشن گرفته می‌شود؛ اولین جشن مربوط به روز بین المللی جشن سال نو در کشور ترکمنستان می‌باشد که بر اساس تقویم میلادی است و در سازمان ملل نیز به تایید رسیده است و دیگری عید نوروز است که به عنوان نمادی از احیا نمودن آداب و رسوم کهن و دیرین مردم ترکمنستان برپا داشته می‌شود (حیدری، ۱۳۹۸، ۱۲۴).

ترکمن‌ها به هنگام تسلط دولت‌های شوروی بر این سرزمین از برگزاری جشن نوروز منع بودند اما این جشن میان مردم فراموش نشد و همچنان به صورت بومی برپا می‌شد^۸. اما پس از استقلال یافتن کشور ترکمنستان در سال ۱۹۹۱، به منظور احیای سنت‌های فرهنگی کهن که در این سرزمین وجود داشت جشن نوروز از سمت دولت، عید ملی اعلام شد و از آن پس هر سال روز ۲۱ مارس روز نوروز شناخته می‌شود. دولت ترکمنستان همچنین جشن روز زن را که در گذشته در تاریخ ۸ مارس جشن گرفته می‌شد نیز به نوروز موقوف کرد و با هم زمان کردن جشن‌های روز زن، عید نوروز و جشن ملی بهار تعطیلات به سه روز افزایش پیدا کرد و روزهای ۲۰ و ۲۱ و ۲۲ مارس هر سال تعطیل اعلام گردید (غلامحسین‌زاده، ۱۳۸۲، ۱۷۱).

با فرا رسیدن نوروز، نام ماه مارس به نوروز تغییر یافته و این ماه را به نوروز می‌شناسند به همین خاطر جشن‌ها و مراسم‌ها در این ماه ادامه می‌یابند و در پانزده روز ابتدایی ماه تمامی شهرها و روستاهای این سرزمین رنگ و بوی نوروزی دارند. پوشش دولت برای بخشیدن هویت ملی به جشن نوروز صرفاً در احیا آداب و رسوم آن خلاصه نمی‌گردد بلکه حمایت از پژوهش‌های مردم‌شناسان و ترجمه نوروزنامه خیام به زبان ترکمنی از جمله تلاش‌های دولت برای تاریخی کردن این جشن نزد ترکمنان است که به مدد مطالعه نمودن آن‌ها، معلومات و آگاهی مردم ترکمنستان نسبت به جشن نوروز افزایش یافت (بهادر، ۲۰۰۸).

جشن نوروز در ترکمنستان جشنی عمومی است و با حمایت دولت این کشور، نمایشگاه‌هایی برگزار می‌گردد که اهالی شهرها و طوایف ترکمن در آن گرد هم آمده و با برپایی غرفه‌ها و آلچیق‌هایی به شکل چادرهای سنتی عشایر ترکمن که با نام «یورت» شناخته می‌شوند، داشته‌ها و مصنوعات خود را عرضه می‌کنند. گروه‌های هنری در صحنه‌های مزین به تزیینات محلی، به برگزاری مراسم‌های متنوع اعم از رقص و سرود و آواز می‌پردازند. پارک‌ها و گردشگاه‌های عمومی در این ایام بیشترین رفت و آمد و حضور مردم را تجربه می‌کنند و مردم در لباس‌های سنتی در این مکان‌ها به بزم و جشن مشغول می‌گردند (شکل ۹-۱۲) و خود را برای بجا آوردن آیین‌های نوروزی آماده می‌کنند (غلامحسین‌زاده، ۱۳۸۲، ۱۷۲). لازم به ذکر است که آیین‌های نوروزی در کشور ترکمنستان همانند ایران برپا داشته می‌شوند و از ترتیب یکسانی برخوردار هستند.

شکل ۱۰- برگزاری نوروز به شکل عمومی در ترکمنستان (ماخذ: turkmenistan.gov.tm)

شکل ۹- رقص نوروزی کودکان در ترکمنستان (ماخذ: turkmenistan.gov.tm)

شکل ۱۲- برگزاری مراسم های نمایشی همراه با موسیقی هنگام نوروز در ترکمنستان (ماخذ: turkmenistan.gov.tm)

شکل ۱۱- چادر های عشایری بورت یا اوی در مراسم های نوروزی ترکمنستان (ماخذ: turkmenistan.gov.tm)

یافته ها

تفاوت ها و شباهت های برگزاری آیین های نوروز در ایران و ترکمنستان

آیین های پیشواز نوروز

۱- خانه تکانی

جشن نوروز در بطن خود دارای مفهوم پاکیزگی است که خانه تکانی و نظافت شب عید عینا از این مفهوم حکایت می کند. پاکیزه بودن نزد ایرانیان توجیه دینی و اسطوره ای داشته و اقوام ایرانی به این معتقدند که هرکس که بتواند خود و ابزار مورد استفاده خود را پاکیزه نگه دارد، برکت و گشایش را به خانه خود دعوت می کند (نصری، ۱۳۸۷، ۲۰۱). مراسم خانه تکانی دارای مفهومی آیینی نیز هست که با زدودن آلودگی ها و پلشتی ها از فضای خانه در پایان سال کهنه نمادی از راندن ارواح شرور و خبیث و پاک کردن خانه از کهنگی و مرگ و آماده ساختن آن برای پذیرایی و استقبال از روان مردگان در آستانه نوروز است چرا که این اعتقاد وجود داشته که روح مردگان به خانه ها باز می گردند و به همین خاطر بر پشت بام خانه ها غذا می گذاشتند و فضای خانه ها را نیز معطر می ساختند (بلوکباشی، ۱۳۸۰، ۵۳).

در واقع اصطلاح «خانه تکانی» رسمی رایج در ایران است که در مورد شستن، تمیز کردن، نو خریدن، تعمیر کردن ابزارها، فرش ها و لباس ها می باشد. در خانه تکانی که معمولا سه تا چهار هفته به طول می انجامد تمامی وسایل و ابزار های موجود در خانه بایستی تمیز گردد و تعمیر شود و سپس به جای خود بازگردد و برخی اثاثیه سنگین مانند فرش ها، تابلو ها، پرده ها و وسیله های دیگر تنها سالی یکبار و آن هم هنگام خانه تکانی نوروزی جابه جا گردد و تمیز شود (روح الامینی، ۱۳۷۶، ۵۴).

مردم ترکمنستان نیز رسم خانه تکانی را گرامی می دارند و خانه و کاشانه خود را برای استقبال از بهار پاکیزه نگه می دارند. آنها ظروف مسی و تیرهای خانه را تمیز کرده و قالی ها و فرش ها و درب و پنجره را می شویند و نیز خرابی های جزئی منزل را مرمت می کنند. میان ترکمن ها رسم است که پس از انجام دادن مناسک خانه تکانی پیش از نوروز و نو ساختن خانه، زنان نخهایی مشکی و سفید رنگ را به هم بافته و در میان آن اسپند، چشم نظر، منجوق، نمک و نوعی چوب مقدس به نام داغان را قرار می دهند و به نشانه برکت و ازدیاد نعمت در بالای درب خانه می آویزند (امیراحمدیان، ۱۳۹۴، ۱۰).

۲- سمنوپزان

مراسم سمنوپزان از قدیمی ترین آداب پیشواز نوروز است که امروزه در بیشتر شهرهای ایران برگزار می گردد و ارتباط تنگاتنگی با اعتقادات مذهبی دارند چرا که سمنو پخته شده را متعلق به حضرت زهرا (س) می دانند و به هنگام پخت، نیت کرده و نذر می کنند. در سمنوپزان رسم بر این است که افراد حاضر در مراسم حتما باید چشم و دل پاک باشند و هرکسی حق حضور در مراسم را ندارد چرا که بر این باورند در این صورت سمنو تلخ و یا خراب می شود^۱. به هنگام نوروز در پی برگزاری برخی از نوروزگاه ها نیز سمنو پخته می شود و این رسم را در حضور مردم برپا می دارند (شکل ۱۴).

سمنو در کشور ترکمنستان از اصلی ترین خوراک های نوروزی ترکمن ها بر شمرده می شود و نیز پخت سمنو با آداب یکسان و بنا بر همین عقیده مذهبی صورت می پذیرد (سازمند، ۱۳۹۳، ۶۳). پخت سمنو در ترکمنستان نیز دارای جلوه ای عمومی است چنان که زنان به هنگام برگزاری نمایشگاه های نوروزی، در محیط های جشنی که فراهم آمده دیگ هایی مستقر می کنند (شکل ۱۳) و در گروه های چند نفری به پخت سمنو می پردازند.

شکل ۱۴- سمنوپزان در نوروز در کشور ایران (ماخذ: وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی استان تهران)

شکل ۱۳- سمنوپزان در نوروز. ترکمنستان (ماخذ: turkmenistan.gov.tm)

۳- یاد کردن اموات در پایان سال

از دیگر آیین‌های کهن پیش از نوروز، می‌توان به بازدید از مزار درگذشتگان اشاره کرد که آن را به نام «روز علفه» (عَرَفَه) نیز می‌شناسند. ایرانیان در روزهای آخر سال، خصوصاً پنج شنبه و یا حتی در بامداد نخستین روز سال، به زیارتگاه‌ها و زیارت اهل قبور می‌روند و با خود خوراک می‌برند و به دیگران خیرات می‌کنند. در این روز خانواده‌ها خوراک (پلو خورش)، نان، حلوا و خرما بر سر مزار رفتگان می‌گذارند و بر سر مزار تازه درگذشتگان نیز شمع یا چراغی روشن می‌کنند. در برخی از شهرهای ایران، پیش از نوروز خانواده‌های عزادار از مهمانان پذیرایی می‌کنند و به اتفاق بر مزار درگذشتگان جمع می‌شوند و نیز به زیارت قبور امامان و امامزادگان می‌روند (روح‌الامینی، ۱۳۷۶، ۵۴-۵۳).

در ترکمنستان همچنین در پی فرا رسیدن سال جدید، در روزهای پنج شنبه و جمعه به یاد اموات و درگذشتگان به اطرافیان خیرات و صدقه می‌دهند و در هنگام آغاز سال جدید، به زیارت اهل قبور و زیارتگاه «قیز بی‌جان» می‌روند و گوسفند قربانی می‌کنند (امیراحمدیان، ۱۳۹۴، ۱۱).

آیین‌های روز نوروز

۱- استحمام و بر تن کردن رخت نو

پوشیدن و تهیه کردن البسه نو، از دیگر رسم‌های همگانی نوروز است که از فقیر تا غنی را به خود مشغول می‌دارد. خرید لباس‌ها و یا تعویض وسیله‌هایی که نیازمند نو شدن هستند نزد ایرانیان بسیار حائز اهمیت است آن‌چنان‌که هرکس که بنا بر هر علت، لباس نو ندارد می‌کوشد تا حتی الامکان جوراب یا پیراهنی نو به هنگام تحویل سال بپوشد (شکل ۱۵). خانواده‌هایی که در سوگ از دست رفتگان خود سیاه پوش هستند نیز به مناسبت تحویل سال لباس دیگری بر تن می‌کنند و یا خویشاوندان ایشان با هدیه دادن لباس، رخت سیاه را از آنان بر می‌کنند؛ بنابر این هر سال به هنگام تحویل سال پس از پاک‌سازی خانه، استحمام می‌کنند و لباس نو بر تن می‌کنند چرا که معتقدند در ابتدای سال هرطور که باشند، کل سال همان گونه رقم خواهد خورد (روح‌الامینی، ۱۳۷۶، ۵۸-۵۹ و قندهاری، ۱۳۸۹، ۱۶۱).

در ترکمنستان نیز بنا بر این رسم، پیش از نوروز، لباس نو و آجیل و شیرینی عید تهیه می‌کنند. دختران و پسران و پیران و جوانان همه با لباس‌های نو و رنگارنگ به میداين و گردشگاه‌های شهر می‌آیند و به جشن و شادی مشغول می‌گردند. پوشیدن لباس‌های ملی و محلی (شکل ۱۶) نیز در این ایام از سنت‌های ترکمن هاست و خواهان بسیاری دارد. این البسه ملی نمادی از برگزاری جشن نوروز در روزگار قدیم این سرزمین است (غلامحسین زاده، ۱۳۸۲، ۱۷۱).

شکل ۱۶- پوشیدن لباس‌های سنتی هنگام نوروز در ترکمنستان (ماخذ: turkmenistan.gov.tm)

شکل ۱۵- بازار خرید نوروزی لباس در تهران (ماخذ: آژانس عکس تهران، ۱۳۹۵)

۲- سفره آیینی هفت سین

یکی از دیرینه‌ترین رسوم و نمادهای اصلی جشن نوروز در ایران، چیدمان و برپایی سفره نوروزی موسوم به هفت‌سین یا هفت‌میم^{۱۰} است. نام این سفره که مرکب از دو بخش یعنی عدد «هفت» و واژه «سین» می‌باشد، ریشه در فرهنگ و اعتقادات کهن و دیرین ایرانیان دارد. عدد «هفت» از عددهای ورجاوند (مقدس) در فرهنگ و مذهب ایرانیان می‌باشد. طبق نظر دیرینه‌شناسان ایرانی «سین» مخفف واژه سینی بوده و بر این معتقدند که در دوران باستان به هنگام نوروز، گیاهان و میوه‌های تازه را بر هفت سینی یا هفت خوان از جنس مس، به عنوان هدیه تقدیم شاهان می‌کردند که هر یک از این میوه‌ها و گیاهان از محصولاتی بودند که در ایران به عمل می‌آمد (تمیم‌داری و نوتاش، ۱۳۹۸، ۱۳۸).

آنچه که در سفره هفت سین (شکل ۱۷) گرد هم می‌آیند، هر کدام از عنصری ارزشمند در زندگی حکایت می‌کنند. در سفره سفیدرنگ هفت سین به نماد یمن و برکت محصولات کشاورزی، هفت خوراکی که نامشان با حرف «س» آغاز می‌شوند قرار دارند. سیب، سبزه^{۱۱}، سنجد، سماق، سیر، سرکه و سمنو هفت سین اصلی این سفره آیینی هستند که البته مضاف بر آن، یک ظرف شیر، یک ظرف آب، آیینه، شمع، تخم‌مرغ‌های رنگ شده، نان، سبزی، سنبل، گل، سکه و کتاب‌های دینی مسلمانان (قرآن) یا زرتشتیان (اوستا) به همراه ظرفی از حیوانات و نیز آجیل و میوه قرار می‌گیرد (تمیم داری، ۱۳۹۷، ۲۷۸). در ایران رسم بر این است که به هنگام تحویل سال نو، همه اعضا خانواده در خانه‌های خود، گرد این سفره جمع می‌شوند و به انتظار تحویل سال می‌نشینند و این گردهمایی آنقدر حائز اهمیت است که ایرانیان هر جا که باشند، در سفر و حضر و از راه دور و نزدیک، می‌کوشند که خود را به خانه برسانند و به همراه خانواده، بر سر سفره بنشینند (فراقی، ۱۳۸۵، ۱۵۶). آنگاه که تحویل سال نزدیک می‌شود بزرگ خانواده دعای تحویل سال را قرائت کرده سپس قرآن کریم را باز نموده و برای خانواده دعا می‌کند و لحظه ای که سال جدید از راه می‌رسد، همه اعضا خانواده به یک دیگر «عید مبارکی» می‌گویند و کوچک ترها و بزرگ ترها روبوسی می‌کنند و بزرگ ترها نیز به یمن عید، به آن‌ها عیدی می‌دهند.

در ترکمنستان نیز در پی گرامی داشت جشن نوروز، برپایی سفره‌های نوروزی که به آن «دست‌رخان» می‌گویند مرسوم است. سمنو، سفره، آیینه و شیرینی از عناصر ثابت چیدمان نوروزی ترکمن‌ها هستند (شکل ۱۸) و آن‌ها نیز برای سفره خود سبزه می‌رویانند که آن را نمادی از فرا رسیدن بهار می‌پندارند. زنان پیش از تحویل سال انواع شیرینی‌های محلی از قبیل، بیشمه، بورک، قاتلاما، پتیر، پسیق و سمنو را برای سفره خود آماده می‌کنند. حرمت پیران در این سرزمین بسیار زیاد است بنابراین دعای بزرگان خانواده در هر سفره نوروزی امری ضروری است و تا دعا خوانده نشود کسی دست به سفره نمی‌برد. آنها بر سفره می‌نشینند و بزرگان برای همگان دعا می‌کنند و سپس دست‌ها را بر صورت می‌کشند و جشن می‌گیرند (بهادر، ۲۰۰۸).

شکل ۱۸- سفره نوروزی ترکمنستان (ماخذ: علی بهادری مستند نوروز در ترکمنستان، ۲۰۰۸)

شکل ۱۷- سفره هفت‌سین ایرانی (ماخذ: وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی ایران)

۳- خوراک‌های نوروزی

پختن خوراک‌ها و غذاهای گوناگون به هنگام نوروز، از دیگر رسوم جشن نوروز می‌باشد. آماده‌سازی خوراک‌های نوروزی در هر شهر متناسب با ویژگی‌های اقلیمی و فراورده‌های هر منطقه متفاوت است؛ اما از رایج‌ترین خوراک‌هایی که در این روز صرف می‌گردد می‌توان به رشته‌پلو یا سبزی‌پلو ماهی (شکل ۱۹) اشاره کرد که خود نماد سرسبزی و بهروزی است (قندهاری، ۱۳۸۹، ۱۶۲).

در کشور ترکمنستان، خوراک‌ها از ارکان مهم برگزاری جشن نوروز هستند (شکل ۲۰). آن‌ها هنگام نوروز خوراک‌هایی را حاضر می‌کنند که نامشان با نوروز آغاز می‌گردد. «نوروز گجه» و «نوروز یارمه» از خوراک‌های ترکمنی هستند که در ایام تعطیلی نوروز پخته می‌شوند و همین نوع توجه به نوروز در این کشور، به این عید رنگ و بویی ملی می‌بخشد. هنگام برگزاری نمایشگاه‌های نوروزی در ترکمنستان، زنان غذاهای بومی مختلف و انواع شیرینی‌ها و نان‌های سنتی را می‌پزند و از حاضرین پذیرایی به عمل می‌آورند (غلامحسین‌زاده، ۱۳۸۲، ۱۷۲).

شکل ۲۰- خوراک‌های نوروزی کشور ترکمنستان (ماخذ: علی بهادر مستند نوروز در ترکمنستان، ۲۰۰۸)

شکل ۱۹- اهدا سبزی پلوماهی عید به نیازمندان در تهران (ماخذ: آژانس عکس تهران، ۱۳۹۷)

آیین‌های پس از نوروز

۱- بازی‌ها و ورزش‌های نوروزی

پس از تحویل سال نو در ایران، در ایام نوروز مرسوم است که کودکان و نوجوانان به انجام انواع بازی‌های محلی و شرکت در مسابقات ورزشی گوناگون بپردازند. از جمله این بازی‌ها و ورزش‌ها که از قدیم میان مردم رواج داشته می‌توان به جوکو نوروزی^{۱۲}، تخم‌مرغ بازی^{۱۳}، تاب‌بازی، اسبدوانی، جنگ خروس‌ها و جنگ وزّا و همچنین برگزاری مسابقات تن به تن مانند کشتی در برخی از روستاها اشاره نمود که یادآور نبرد ایزدان در باورهای کهن و نمودی عملی برای تداعی کردن افسانه هاست (قندهاری، ۱۳۸۹، ۱۶۲ و بهار، ۱۳۷۶، ۲۲۵ و سعیدی، ۱۳۸۶، ۱۷۷). در شهرها نیز نوروزگاه‌ها را برای برگزاری مسابقات و برنامه‌های سرگرم کننده و پذیرایی از مردم آماده می‌سازند (شکل ۲۱-۲۲).

مردم ترکمنستان نیز به هنگام عید نوروز، در جشنواره‌های نوروزی جمع می‌شوند و پس از ماه‌ها تمرین، خود را برای اجرای مراسم‌های گوناگون آماده می‌سازند. در این ایام کودکان نیز به انجام بازی‌هایی خاص می‌پردازند و برگزاری مراسم‌هایی همچون اسبدوانی، کشتی‌گیری، پرش برای گرفتن دستمال از بلندی، شطرنج‌بازی، مهره‌بازی، تاب‌بازی، برپایی جنگ خروس و شاخزنی قوچ‌ها نیز مرسوم است که ترکمن‌ها با حضور گسترده هنگام برگزاری این مراسم‌ها و با تشویق‌های بسیار، جذابیت آن‌ها را دو چندان می‌کنند. از دیگر بازی‌ها و سرگرمی‌هایی که دختران ترکمن در نوروز بدان مشغول می‌گردند، بازی «مُنجوق آندی» است که در واقع نوعی فالگیری محسوب می‌گردد (بقای، ۱۳۸۵، ۲۲ و غلامحسین‌زاده، ۱۳۸۴، ۱۷۲-۱۷۳).

اسب‌دوانی، ورزش ملی کشور ترکمنستان است و در این ایام چابک سواران ترکمنی با سوار کاری و حرکات نمایشی بر اسب‌های ترکمنی آخال تکه در گسترده ترین مسابقات اسبدوانی به مناسبت نوروز حضور به عمل می‌آورند. این مسابقات حتی در دستور کار دولت نیز قرار دارد و هر ساله از سمت حکومت و مردم این کشور مورد استقبال فراوان قرار می‌گیرد (شکل ۲۳-۲۴).

شکل ۲۲- برگزاری مراسم‌های جمعی در نوروزگاه‌های تهران (ماخذ: اژانس عکس تهران، ۱۳۹۸)

شکل ۲۱- مسابقات ورزشی نوروزی در تهران (ماخذ: اژانس عکس تهران، ۱۴۰۱)

شکل ۲۴- اسبدوانی در نوروز کشور ترکمنستان (ماخذ: turkmenistan.gov.tm)

شکل ۲۳- برگزاری کشتی به هنگام نوروز در ترکمنستان (ماخذ: unesco.com، ۲۰۱۵)

۲- دید و بازدید نوروزی (عید دیدنی)

از جمله آیین‌های نوروزی رسم دید و بازدید یا «عید دیدنی» است. ایرانیان در ایام نوروز به صلح‌رحم یا دید و بازدید عیدانه می‌پردازند و علی‌رغم گسترش شهرنشینی و ایجاد فاصله میان اقوام این رسم همچنان از برنامه‌های اصلی نوروز تلقی می‌شود (قاسمی و ناظری، ۱۳۹۱، ۱۰۷). در ایران مرسوم است که خانواده‌ها از روز نخست فروردین تا سیزدهمین روز ماه، به دیدار هم دیگر می‌روند، روابط خود را تجدید می‌نمایند و به یک دیگر شادباش می‌گویند و با روبوسی و هدیه دادن عید را مبارک می‌دارند. بدین ترتیب در عید دیدنی کوچک تر های یک خاندان ابتدا به دیدار بزرگ تر ها می‌روند و سپس آنان نیز بازدید، این دیدارها را پس می‌دهند. این دید و بازدیدها در برخی موارد تا پاسی از شب ادامه پیدا می‌کند و سبب تحکیم ارتباط و پیوندهای خانوادگی می‌شود (تمیم‌داری و نوتاش، ۱۳۹۸، ۱۳۸).

در ترکمنستان، دید و بازدید در روز نوروز، از مهم ترین آیین‌های نوروزی میان ترکمنان است و برای برپایی آن لباس‌های پاکیزه‌ای بر تن می‌کنند و به دید و بازدید از یک دیگر به صورت گروهی می‌پردازند و چنانچه کدورتی میان اقوام باشند، این کدورت را میان خویشان رفع می‌نمایند (امیراحمدیان، ۱۳۹۴، ۱۳). در ایام نوروز پارک‌های ترکمنستان نیز بیشترین رفت و آمد خود را تجربه می‌کنند چرا که مردم در این روز، در تفرج گاه‌های نوروزی خصوصا در شهر عشق آباد عید را تبریک می‌گویند و دیدار می‌کنند.

۳- سیزده‌بدر

در تعطیلات سیزده روزه جشن نوروز، آخرین روز که مقارن با سیزدهم فروردین ماه است، در رسم ایرانیان روز سیزده‌بدر نامیده می‌شود. بنابر رسمی قدیمی که میان مردم رایج است، این روز را نحس می‌دانند و برای دفع نحوست آن به همراه خانواده، کاشانه خود را ترک می‌کنند و به دشت و صحرا می‌روند (شکل ۲۶-۲۵). روز سیزده‌بدر آداب و رسوم به خصوصی دارد که در طول تورق برگ‌های تاریخ، جنبه‌ای سنتی به خود گرفته‌اند. از جمله رسوم این آیین می‌توان گره زدن سبزه، به آب انداختن سبزه هفت‌سین، خوردن کاهو سکنجبین یا (سرکه انگبین) و تهیه آش رشته را خاطر نشان کرد که اما شاخص ترین رسم این روز، گره زدن سبزه است (تمیم‌داری، ۱۳۹۷، ۲۸۳). در این روز مردم پس از مراجعه به پارک‌ها و مستقر شدن در طبیعت، تا آخرین ساعات روز جشن می‌گیرند، به انجام بازی‌های خانوادگی می‌پردازند، به یک دیگر دروغ‌های نمادین می‌گویند و شوخی می‌کنند. درباره آیین‌های این مراسم نیز نظریات اساطیری وجود دارد، برای مثال معتقدند که بر آب انداختن سبزه نمادی از هدیه دادن به ایزدبانوی آب^{۱۴} است و یا گره زدن سبزه برای گشایش بخت، تمثیلی از پیوند زن و مرد می‌باشد.

در ترکمنستان مراسم سیزده‌بدر آن چنان که در ایران شناخته شده و با آداب مخصوص خود برگزار می‌گردد مرسوم نیست اما همچنان آغاز بهار فصل پناه بردن به طبیعت برای مردم ترکمن است به همین خاطر، هر ساله به هنگام بهار و در ایام نوروز به گردش‌های دست جمعی می‌روند و در هوای آزاد جشن‌هایی همراه با موسیقی‌های نوروزی برپا می‌کنند (شکل ۲۸-۲۷). افزون بر این، همانطور که پیش‌تر نیز اشاره شد، برپایی جشن نوروز در ترکمنستان با گردهمایی‌های جمعی در فضاهای شهری و عمومی همراه است و حضور مردم در طبیعت از همان ابتدای برگزاری این جشن بر قرار است. در جریان حضور پر شور مردم در طبیعت

برای برگزاری جشن نوروز، خوانندگان و نوازندگان مشهور در پارک‌هایی مانند پارک استقلال در عشق آباد، و یا سایر مراکز عمومی شهرهای ترکمنستان به میان مردم قدم می‌گذارند و کنسرت‌ها و برنامه‌های مختلفی اجرا می‌کنند. مراسم لاله‌خوانی^{۱۵} یا رقص «کوشت دپدی» که جلوه‌ای دیگر از رقص مشهور خنجر است در میدان‌های اصلی شهر برگزار می‌شود (غلامحسین‌زاده، ۱۳۸۲، ۱۷۲).

شکل ۲۶- برگزاری مراسم سیزده‌به‌در در تهران (ماخذ: آژانس عکس تهران، ۱۳۹۸)

شکل ۲۵- برگزاری مراسم سیزده‌به‌در در ایران (ماخذ: وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی ایران)

شکل ۲۸- جوانه های سبزه، نمادی از آغاز بهار در ترکمنستان (ماخذ: unesco.com, ۲۰۱۵)

شکل ۲۷- حضور مردم ترکمنستان در طبیعت در ایام نوروز (ماخذ: turkmenistan.gov.tm)

تحلیل یافته ها

طبق تحلیل صورت گرفته در این پژوهش، تفاوت‌ها و شباهت‌های برگزاری شماری از آیین‌های شاخص و جهان شمول جشن نوروز در دو کشور ایران و ترکمنستان به شرح جدول (۱)، مشخص گردید؛ که آگاهی بر این اشتراکات و تفاوت‌ها، علاوه بر ایجاد زمینه‌های مشترک به منظور استفاده از جشن نوروز برای همکاری‌های راهبردی، می‌تواند به الگو گرفتن هر دو کشور از یک دیگر به جهت بهبود عینیت بخشیدن به ذهنیت حاصل از آیین‌های مذکور به وسیله معماری منظر کمک شایانی کند و یا نیز آغازی را برای تکمیل و بازشناسی هر چه بیشتر آیین‌های نوروزی در این دو کشور و همچنین خلق آیین‌های جدید به مرور زمان و در نسل‌های بعد رقم بزند.

جدول ۱- بررسی تفاوت‌ها و شباهت‌های برگزاری آیین‌های نوروزی در کشورهای ایران و ترکمنستان (ماخذ: نگارندگان، ۱۴۰۱)

تصاویر	شیوه برگزاری در ترکمنستان	شیوه برگزاری در ایران	نوع آیین		آیین‌های نوروز
			خانه تکانی	پیشواز	
	شست‌وشوی و مرمت منزل، بافتن نخ‌های سیاه و سفید به نشان برکت	تمیز کردن خانه، مرمت و جابه‌جایی اثاثیه و لوازم منزل، نوسازی البسه و اثاثیه کهنه	سمنویزان		
	نذر حضرت زهرا (س)، نماز خواندن کنار دیگ، جوشاندن سمنو تا صبح	نذر حضرت زهرا (س)، نماز خواندن کنار دیگ، جوشاندن سمنو تا صبح	زیارت اهل قبور		
	خیرات و صدقه دادن، زیارت اهل قبور پیش از تحویل سال، مراجعه به زیارتگاه قیزی‌بی‌جان	بردن خوراکی به گورستان‌ها، خیرات، دیدار با عزاداران، شمع افروختن، زیارت امامزادگان	لباس نو و استحمام		
	خرید لباس نو به همراه آجیل و شیرینی، پوشیدن لباس‌های ملی، محلی و منطقه‌ای برای برگزاری جشن	خرید نوروزی لباس نو، هدیه دادن لباس به عزاداران، استحمام پیش از تحویل سال	سفره هفت‌سین		
	چیدمان سمنو، سبزه، آیینه و شیرینی (بیشمه، بوزک، قاتلاما، پتیر، پسیق) بر سر سفره، دعا بزرگ خانواده	چیدمان سفره هفت‌سین یا هفت‌میم، نشستن به دور سفره تا تحویل سال، دعا و نیایش بزرگ خانواده			

		نوروز کجه، نوروز یارمه	سبزی پلو با ماهی، رشته پلو	خوراک نوروزی	
		اسب دوانی، کشتی‌گیری، پرش برای گرفتن دستمال از بلندی، شطرنج‌بازی، مهره‌بازی، تاب‌بازی، برپایی جنگ خروس و شاخزنی قوچ‌ها	جوکو نوروزی، تخم‌مرغ‌بازی، تاب‌بازی، اسب‌دوانی، جنگ خروس، جنگ ورزا، کشتی، مسابقات نوروزگاه های شهری	بازی‌ها و ورزش‌ها	
		پوشیدن لباس پاکیزه و نو، دیدار گروهی با خویشان، رفع کدورت، دید و بازدید در مجالس عمومی	دیدار کوچک ترها از بزرگ ترها و پس گرفتن بازدید، اهدا کردن هدایا و رفع کدورت‌ها	عید دیدنی	پسین
		گردش‌های دسته جمعی در طبیعت، شرکت در جشنواره‌های واقع در پارک‌ها و بوستان‌ها، برگزاری مراسم موسیقی و رقص (لاله‌خوانی، گوشت دپدی)	رفتن به دشت و صحرا، سبزه گره‌زدن، به آب انداختن سبزه، خوردن کاهو سکنجبین و آش رشته، شوخی و تفریح در طبیعت	سیزده‌بدر	

نتیجه گیری

با بررسی شیوه برگزاری جشن نوروز در دو کشور ایران و ترکمنستان، و همچنین با توجه به تعاریفی که در باب مفاهیم منظر و منظر آیینی ارائه گردید، مشخص می‌شود که نمادها و مفاهیم معنوی و ذهنی نهفته در عید نوروز که در نسل‌ها و اعصار مختلف، سینه به سینه میان مردم منتقل شده‌اند، در عصر امروز توانسته‌اند به لطف پایداری نفوذ خود در فرهنگ و تمدن انسان‌ها، ارتباط انسان با طبیعت و دنیای پیرامون وی را تقویت کرده و به شکل مناظر آیینی نمود پیدا کنند. برگزاری هر کدام از آیین‌های نوروزی در فرهنگ مردمی و تمدن این دو کشور، حاوی عملکردهایی است که تداعی گر خاطرات نیاکان انسان از تعامل مفهومی با محیط و تکریم طبیعت و عناصر موجود در آن می‌باشد؛ و سبب تجدید حس تعلق او به خاستگاه فطری خود، حتی در فضاهای شهری امروز می‌گردد؛ به عنوان مثال آیین خانه تکانی و میل انسان برای آماده سازی مسکن خود در آستانه بهار، صریحاً از ارزش و جایگاه محیط و طبیعت برای انسان خبر می‌دهد و یا اجتماع زنان به دور دیگ سمنو برای رسیدن به اهداف ذهنی مشترک، و نیز گرد سفره هفت‌سین نشستن و انتظار برای رسیدن بهار و خیرخواهی نسبت به دیگری در آن زمان مقدس، به عنوان نمونه‌ای از معنا بخشیدن به محیطی عاری از معنا و تعامل معنادار انسان‌ها با یکدیگر و درک جمعی نسبت به محیط حاضر در آن خود نمایی می‌کند؛ و همچنین برتن کردن رخت نو و وداع با مردگان، نوعی از ارتباط و هماهنگی انسان با روند طبیعی محیط یعنی فنا و تولد را نشان می‌دهد. همه آنچه بدان اشاره شد، حکایت از اثرگذاری محیط بر انسان و فراخواندن او به تعامل بیشتر دارند که چنین تأثیری را تنها از آیینی غنی از فرهنگ و مفاهیم انسانی همچون نوروز می‌توان انتظار داشت. منظر آیینی جشن نوروز به عنوان رسمی تکرارپذیر در زمان و محیط‌های مشخص، در هر دو کشور ایران و ترکمنستان بنابر شور و حال جمعی آن و شکل گیری اجتماعات هدفمند، تأثیر بسزایی بر فضای شهری می‌گذارد؛ اما به دلیل برخی تفاوت‌های بومی، سیاسی و فرهنگی موجود میان این دو اقلیم، مشارکت مردمی پررنگ تری را در کشور ترکمنستان شاهد هستیم که البته حمایت موثر دولت این کشور از این جشن و پرداختن به آن به عنوان مسئله‌ای ملی، در این امر بی تأثیر نیست. با این وجود منظر آیینی خانواده محوری که در کشور ایران وجود دارد نیز، علیرغم نسبت کمتر اجتماعات شهری، به واسطه غنای استعاری و معنایی که در خود دارد، منظری ارزشمند است و شرایط بهره‌وری از جشن نوروز به عنوان بستری مناسب برای خلق ظرفیت‌های منظرین در هر دو کشور را فراهم می‌آورد. رجوع مردم به پارک‌ها و محیط‌های عمومی در ایام نوروز از جمله سیزده‌بدر در ایران، و نیز حضور جمعی انسان‌ها با گل، شیرینی و هدایا، لباس‌های رنگارنگ و تبریک و شادباش رسیدن بهار از سوی رسانه‌ها و در مکالمات مردم در کوی و برزن، همه حاوی پیام آیین و اعتقاد نوروز یعنی نو شدن و گرمی داشتن سال برای سعادت و خوشبختی و همگامی با طبیعت هستند؛ و از جمله مناظر نوروزی به شمار می‌روند، که می‌توانند با برجسته نمودن شناخت و ادراک انسان در پی ارتباط با پیرامون خود، نقش کالبدی فضاها در تحقق بخشیدن به ذهنیت را پررنگ تر کنند؛ و بستر را برای حضور معماری منظر در سامان‌دهی و به‌کارگیری این فضای ذهنی در ارتباط با محیط مادی فراهم کنند. نوروز عالم افروز، می‌تواند حلقه پیوندی میان انسان، طبیعت و بر طرف کردن نیازهای مادی و معنوی او، در چهارچوب معماری منظر به مثابه نگرشی انسان محور بر این جشن باشد چرا که تنوع آیین‌ها و مناظری که عید نوروز میان انسان‌ها به ارمغان می‌آورد، همگی به یک نکته اشاره می‌کنند: «احترام، حضور و تعامل با طبیعت». مناظر آیینی به سبب انطباق با ویژگی‌های محل زندگی آدمی در زمان‌های گوناگون حیات وی، تأثیر ژرف و بسزایی در ریشه تفکرات و برداشت‌های او از مفهوم زمان و مکان دارند چرا که در حضور آیین‌ها این دو عنصر از جلوه معمول خود فراتر رفته و سبب به وجود آمدن پدیده‌های مفهومی به نام منظر می‌گردند و جشن نوروز نیز یقیناً منظری سرشار از این مفاهیم عمیق است.

پی‌نوشت

۱- این افسانه در اصل جشن بازگشت دُموزی، معشوق ایزدبانوی حاصلخیزی و برکت و عشق و حیات در سومر باستان به نام اینانا بود. با مرگ دُموزی حیات گیاهی جهان از بین می‌رفت اما با عزاداری و آه اینانا و در پی اشک‌های ریخته شده او که نماد باران و نوعی جادوی باران آوری بود ایزد به شهادت رفته مجدداً زنده می‌شد و با همسر خود که ایزدبانوی

آب و جنگ و عشق بود زندگی را تا سالی دیگر از سر می‌گرفت. روز بازگشت دموزی نماد حیات مجدد جهان و نباتات بود و در روز بازگشت او که ایام نوروز محسوب می‌شد، ازدواجی مقدس صورت می‌گرفت.

بنابراین هرساله تولد مجدد دموزی را مبارک دانسته و به در آغاز بهار جشن می‌گرفتند. در این روز شاه در نقش ایزد شهید شونده با کاهنه معبد به عنوان الهه آب به نماد برکت بخشی مراسم ازدواج مقدس را بجا می‌آوردند. اسطوره دموزی در ایران به داستان سوگ سیاوش و بازگشت کیخسرو بدل گشت و عزاداری های سیاوشی پیش از نوروز وجود داشت (بهار، ۱۳۷۶، ۱۷۰-۱۶۹).

۲- Dumuzi یا Tammuz خدای شهید شونده و برکت بخش در سومر و بابل.

۳- کیومرث در شاهنامه به عنوان نخستین پادشاه ایران یاد شده است.

۴- کلمه ای است که در زبان پهلوی به آن گاسنبار گویند و از کلمات (Gās)، و در اوستا گاتو (Gāto) به معنی گاه و هنگام آمده است. گاهان‌بار به معنی زمان ثمر دادن و به بار نشستن و برپایی جشن و مهمانی همگانی و از جشن های فصلی زرتشتیان می‌باشد (نجمی، ۱۳۹۲، ۱۹۳).

۵- در کتاب اوستا برای انسان پنج نیرو باطنی آمده که برخی ازلی، برخی فناپذیر و برخی فعال و ابدی می‌باشند. فرّوهر یا فرّوشی پنجمین نیرو میان این نیرو هاست که موظف به حراست و حفاظت انسان از بدو تولد تا مرگ اوست.

۶- در فرهنگ ایرانی پیرمردی دارای ریش سفید انبوه و جامهٔ دراز که در عید نوروز در خیابان ها گردش می کند و به کودکان شیرینی و اسباب بازی می دهد، نظیر بابانوئل، عمونوروز (فرهنگ امید)

۷- ننه‌سرما یا بی‌بی سرما در داستان های مردمی، بانوی عمونوروز پنداشته می‌شود. بنابر داستان، بابانوروز هر سال در پایان زمستان و در شب تحویل سال به دیدار ننه‌سرما می‌رود و این دو تنها در این زمان است که می‌توانند هم دیگر را ملاقات کنند.

۸- برای مثال طوایف کشاورز ترکمن همچون آلیلی، مهنیلی، مورچالی، نُخورلی و آنورلی که در ساحل آمو دریا (جیحون در جوار منطقه بخارا و خویه و خوارزم) ساکن بودند، همچنان نوروز را پاس می‌داشتند و اهالی منطقه قاری قلعه هنگام نوروز به زیارتگاه قیز بی‌بی‌جان می‌رفتند و به زیارت می‌پرداختند (غلامحسین زاده، ۱۳۸۲، ۱۷۰).

۹- مراسم سمنوپزان در اصل در شب سمنوپزان برپا می‌شود که در آن هنگام، زنان و زیر لب دعا می‌خوانند و به نوبت دیگ را هم می‌زنند و این عمل تا سپیده‌دم به طول می‌انجامد. هنگام «دم» کردن سمنو کنار دیگ نماز به جای می‌آورد و آمال خویش را از حضرت زهرا (س) طلب می‌کنند و بر این باورند که ایشان نیز مانند سایر زنان به محل سمنوپزان مشرف می‌شوند. سرانجام ساعتی بعد، به دور دیگ جمع می‌شوند و نذر دار اصلی، به سمنو نگاه می‌کند و چنانچه جای انگشت حضرت زهرا (س) را بر سمنو ببیند به همراه سایرین شادی می‌کنند (سازمند، ۱۳۹۳، ۶۳).

۱۰- در برخی از شهر های نواحی جنوب کشور مانند بوشهر، این سفره با چیدمان هفت خوراکی که با حرف «م» آغاز می‌شوند صورت می‌گیرد که عبارت اند از: ماهی، میگو، میوه، مرغ، مربا، ماست و مسقطی.

۱۱- سبزه نوروز، را از اوایل اسفند و با رویاندن جوانه گندم به عمل می‌آورند.

۱۲- بازی جوکو نوروزی از بازی های نوروزی رایج در شهرستان میناب است و بدین شکل است که بازیکنان بر طنابی محکم از جنس برگ درخت خرما که کشاورزان بافته اند، جاپایی هایی قرار می‌دهند، می‌نشینند و یا می‌ایستند و در حالی که یک دیگر را هل می‌دهند تاب‌بازی می‌نمایند (سعیدی، ۱۳۸۶، ۱۷۷).

۱۳- تخم مرغ بازی از بازی ها سنتی خراسان جنوبی بوده به این صورت است که تخم مرغ های پخته شده را به هم می‌زنند و تخم مرغ هرکس که شکست به نشانه پیروزی تخم مرغ های خود را به حریف اعطا می‌کند. کسانی که در این بازی تبحر دارند نرمی و سفتی تخم مرغ را با دندان محک می‌زنند (قندهاری، ۱۳۸۹، ۱۶۲).

۱۴- آناهیتا ایزدانوی آب است که وظیفه هدایت و نگهداری تمام آب های جهان را بر عهده دارد.

۱۵- آواز حزن انگیز ترکمنی است که توسط دختران و نعره‌سازانی که قربانی تصمیم گیری های اشتباه خانواده های خود شدند سروده شده.

مراجع

- ۱- ابرقویی فرد، حمیده. (۱۳۹۹). منظر آیینی از نگاه گردشگری. گردشگری فرهنگ، ۱(۳)، ۴۳-۵۰.
- ۲- امیراحمدیان، بهرام. (۱۳۹۴). نوروز در ترکمنستان. موسسه مطالعات ایران و اوراسیا (ایراس)، ۲۴-۱.
- ۳- امین مقدسی، ابولحسن و امانی چاکلی، بهرام. (۱۳۸۵). عوامل پایداری نوروز در عصر اسلامی و بازتاب آن در شعر عربی در دورهٔ عباسی. *مجله ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران*، ۱(۵۷).
- ۴- بقایی، محمد. (۱۳۸۵). فرهنگ: گردونه نوروز در گذر زمان. *ماهنامه چشم‌انداز ارتباطات فرهنگی*، ۲۲(۲)، ۱۷-۲۳.
- ۵- بلوکباشی، علی. (۱۳۸۰). نوروز، جشن نوزایی آفرینش. انتشارات دفتر پژوهش های فرهنگی.
- ۶- بها، افسانه. (۱۳۸۵). سابقه جشن نوروز در شبه قاره هند. *ماهنامه چشم‌انداز ارتباطات فرهنگی*، ۲۲(۲)، ۳۶-۳۲.
- ۷- بهادر، علی. (۲۰۰۸). *مستند نوروز در ترکمنستان*.
- ۸- بهار، مهرداد. (۱۳۷۶). *جستاری چند در فرهنگ ایران*. تهران: فکر روز.
- ۹- تبریزی شهری، زهرا. (۱۴۰۰). پیشینه نوروز در ایران باستان. *هفتمین کنفرانس بین المللی زبان، ادبیات، تاریخ و تمدن*.
- ۱۰- تمیم‌داری، احمد و نوتاش، مریم. (۱۳۹۸). آیین ها مراسم آیینی ایران و جهان. انتشارات مهکامه.
- ۱۱- تمیم‌داری، احمد. (۱۳۹۷). فرهنگ عامه. تهران: انتشارات مهکامه.
- ۱۲- حیدری، اصغر. (۱۳۹۶). شناخت روحیات ملل. انتشارات مهکامه.
- ۱۳- خرم‌روی، ریحانه و ماهان، امین و فرزین، احمد علی. (۱۳۹۸). تبیین مفهوم منظر آیینی و بررسی جلوه های تبلور آن. *هویت شهر*، ۱۳(۲)، ۵۱-۶۲.
- ۱۴- خرم‌روی، ریحانه و ماهان، امین. (۱۴۰۰). بازخوانی نقش منظر آیینی در توسعه گردشگری نمونه مورد مطالعه: امام زاده محسن شهر همدان. *گردشگری فرهنگی*، ۲(۴)، ۲۰-۱۳.

- ۱۵- خرم‌رویی، ریحانه؛ پهلوان، پرتو؛ ظریف‌عسگری، الهه؛ صبوری، سمیه؛ دانشی، پریسا و صدفی‌کهنه، پدram. (۱۳۹۹). گرگان از منظر میراث و آیین. نشریه هنر و تمدن شرق، ۸(۲۸)، ۲۲-۱۳.
- ۱۶- رحمان‌زاده، سامان و طلوعی‌آذر، عبدالله و مظفری، وزیر. (۱۳۹۴). برگزاری جشنهای باستانی در دربار غزنه به روایت تاریخ بیهقی. هشتمین همایش پژوهش‌های زبان و ادبیات فارسی.
- ۱۷- رضی، هاشم. (۱۳۸۳). جشن‌های آب. انتشارات بهجت.
- ۱۸- روح‌الامینی، محمود. (۱۳۷۶). آیین‌ها و جشن‌های کهن در ایران امروز. تهران، نشر: آگاه.
- ۱۹- سازمند، بهاره. (۱۳۹۳). بازنمایی‌های هویتی و آیینی نوروز در کشور‌های حوزه تمدنی ایران. فصلنامه مطالعات ملی، ۱۵(۵۹)، ۸۰-۵۵.
- ۲۰- سعیدی، سهراب. (۱۳۸۶). نوروز در میناب. نجوای فرهنگ، ۶(۶)، ۱۷۷.
- ۲۱- صالحی‌امیری، سید رضا و صمیمی، نیلوفر. (۱۳۸۶). آیین‌های نوروزی و همبستگی ملی. فرهنگ مردم ایران، ۱۱(۱۱)، ۳-۲۰.
- ۲۲- طباطبایی، سیدمحمود. (۱۳۸۹). ارتباط نوروز با ادیبان توحیدی، هویت ایرانی و بهداشت روانی. مجله پژوهشی دانشکده پزشکی دانشگاه شهید بهشتی، ۱(۱)، ۱-۷.
- ۲۳- غلامحسین‌زاده، غلامحسین. (۱۳۸۲). سنت نوروز: نوروز در ترکمنستان. مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، ۱۱(۴۴)، ۱۶۹-۱۷۶.
- ۲۴- فراقی، فاطمه. (۱۳۸۵). نگاهی کوتاه به جشن‌های نوروز. نجوای فرهنگ، ۲(۲)، ۱۴۵.
- ۲۵- قاسمی، حاکم و ناظری، زهرا. (۱۳۹۱). فرهنگ ایرانی در عصر جهانی شدن (مورد مطالعه فرهنگ نوروز). فصلنامه مطالعات فرهنگ-ارتباطات، ۱۳(۱۹)، ۹۱-۱۲۲.
- ۲۶- قندهاری، فیروزه. (۱۳۸۹). نوروز از آغاز تا امروز. فصلنامه مطالعات فرهنگی، ۴(۳)، ۱۶۰-۱۴۵.
- ۲۷- گشتاسب، فرزانه. (۱۳۹۱). تاملی در آداب و رسوم زرتشتیان ایران. دو فصلنامه علمی-پژوهشی پژوهشنامه ادیان، ۶(۱۲)، ۱۶۳-۱۸۲.
- ۲۸- ماهان، امین و منصور، سید امیر. (۱۳۹۶). تدوین مدل ارزیابی منظر (با مروری بر روش‌ها و رویکردهای جاری ارزیابی منظر). باغ نظر، ۱۴(۵۶)، ۳۳-۴۲.
- ۲۹- مصاحب، غلامحسین. (۱۳۸۱). دایرة المعارف فارسی جلد ۶. تهران: امیرکبیر.
- ۳۰- منصور، سید امیر. (۱۳۹۲). منظر آیینی. مجله منظر، ۵(۲۴)، ۵-۵.
- ۳۱- نجارنوبری، عفت. (۱۳۹۷). رویکرد عرفانی عطار در باور‌های پزشکی و خرافی در منطق الطیر. فصلنامه عرفان اسلامی، ۱۴(۵۵)، ۳۳۲-۳۱۵.
- ۳۲- نجمی، شمس‌الدین. (۱۳۹۲). نوروز، بزرگ‌جشن ملی ایرانیان. مجله مطالعات ایرانی، ۱۲(۲۳)، ۱۸۸-۱۸۷.
- ۳۳- نصری، قدیر. (۱۳۸۷). مبانی هویت ایران. تهران: انتشارات فکر روز.

- <http://www.bekammag.com>
- <http://www.tehranpicture.ir>
- <https://en.wikipedia.org>
- <https://ich.unesco.org>
- <https://newspaper.hamshahronline.ir>
- <https://turkmenistan.gov.tm>
- <https://www.mcth.ir>